

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 9. septembra 2011. godine, donijela je

ODLUKU

I

Historijsko područje – **Kovačnice (majdani) u selu Očevlje, općina Vareš** proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik). Nacionalni spomenik čine tri aktivne kovačnice porodica Jozeljčić, Gogić i Vijačkić.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru koji obuhvata k.č. 19, posjedovni list broj 100, k.č. 28, posjedovni list broj 49 i k.č. 73, posjedovni list broj 16, k.o. Očevlja, općina Vareš, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini („Službene novine Federacije BiH“, br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) će utvrditi tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

S ciljem trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite za prostor definiran u tački I stav 3. ove odluke:

- Dopušteni su konzervatorsko-restauratorski radovi, uključujući i one radove čiji je cilj prezentacija nacionalnog spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);

- Dopušteno je korištenje i prezentacija nacionalnog spomenika u kulturne i obrazovne svrhe;

- Dopušteni su radovi na redovnom održavanju koji će osigurati održivu upotrebu nacionalnog spomenika, uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručni nadzor nadležne službe zaštite;

- Nije dopušteno izvođenje radova koji bi mogli ugroziti nacionalni spomenik, kao ni postavljanje privremenih objekata ili stalnih struktura čija svrha nije isključivo zaštita i prezentacija nacionalnog spomenika;

Vlada Federacije je dužna posebno osigurati izradu Plana upravljanja i uvjeta za kontinuirani rad kovačnica i plasman njihovih proizvoda na tržištu.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantonalne, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova odluka će se dostaviti Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (www.kons.gov.ba).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u »Službenom glasniku BiH«.

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 04.1-2.3-77/11-21

6. septembra 2011. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I- UVOD

Na osnovi člana 2. stava 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, «nacionalni spomenik» je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Komisiji se obratilo „Društvo za zaštitu kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti Kreševo“ iz Kreševa dana 08.01. 2009. godine, te „Turst info Punkt Vareš“ iz Vareša dana 10.03. 2009. godine sa prijedlogom proglašenja Majdani (kovačke radionice) Alojzija Vijačkića, Mije Jozeljića i Augusta Gogića iz sela Očevlja, općina Vareš, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Na osnovi prijedloga, Komisija je pokrenula postupak za proglašenje Kovačnica (majdana) u selu Očevlje u općini Vareš nacionalnim spomenikom, u skladu sa članom V Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i odredbama Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika.

Izjava o značaju dobra

Upoređujući proizvodnju i obradu metala Bosne i Hercegovine sa evropskom u periodu od antike do srednjeg vijeka, može se zaključiti da nije postojala znatnija razlika. Tehnološki razvoj i industrijalizaciju koja je u Evropi u XVIII vijeku učinila preokret u proizvodnji željeza i čelika, bosanska metalurgija zbog svojih tadašnjih društveno-ekonomskih i političkih okolnosti nije osjetila. Osmanlijska uprava tokom svoje ukupne vladavine u Bosni i Hercegovini zadržava zatečeni način poslovanja u ovoj privrednoj grani. Značajne izmjene nastaju aneksijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije kada dolazi do otvaranja velikih željezara i prvih fabrika za proizvodnju gotovih proizvoda. U novonastalim okolnostima bosanski kovači (majdandžije) teško uspijevaju održati svoje radionice. U Bosni i Hercegovini su autentičnu proizvodnju kakva je postojala u srednjem vijeku zadržali kovači u selu Očevlju. U ovom selu je do 1967. godine postojalo sedam aktivnih kovačnica, da bi ih 2011. godine bilo tri.

Osnovna vrijednost ovih kovačnica (majdana) ogleda se u autentičnosti, i to oblika glavnog i sporednih objekata, proizvodnog pogona i mašina, proizvodnje i proizvoda, organizaciji rada i arhaičnosti terminologije. Kovačnice rade zahvaljujući vodenoj snazi rijeke Očevice koja pokreće majdanski čekić i ćumura – drvenog uglja pomoću čije toplote se predmeti zagrijevaju i oblikuju. Danas se najčešće proizvode kompleti sačeva, poljoprivredne alatke, alati potrebni za izvlačenje stabala iz šuma i potkove. Značajna je činjenica da majdandžije kao vrsne zanatlije mogu proizvesti brojne različite sitne predmete u odnosu na zahtjev kupca.

II- PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis i fotografije;
- uvid u sadašnje stanje dobra;
- kopije katastarskog plana;
- zemljišno-knjižne izvratke;
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke;
- dopisom broj 05.2-35.2-10/10-210 od 25. 10. 2010. godine, Društvo za zaštitu kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti „Kreševo“ iz Kreševa uputilo je zahtjev za dostavu informacije o statusu odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom (prilog – dokumentarni film o Majdanima u Očevlju, snimljen 1999. godine, TV Kiseljak);
- raspoloživu literaturu o predmetu u postupku;
- saglasnost vlasnika od 28.07. 2011. godine (data usmenim putem, o čemu je sastavljena službena zabilješka) da se kovačnice proglaše nacionalnim spomenikom;

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija:

Selo Očevlje nalazi se u podnožju planine Zvijezda, 18 km sjeveroistočno od Vareša, odnosno 14 km od Krivaje u pravcu Olova. Selo se prostire na obje strane rječice Očevice, lijeve pritoke rijeke Krivaje. Prosječna nadmorska visina sela iznosi oko 850 m.

Nacionalni spomenik se nalazi na zemljištu označenom kao k.č. broj 19 upisan u posjedovni list broj 100; k.č. broj 28, upisan u posjedovni list broj 49 i k.č. broj 73 upisan u posjedovni list broj 16, katastarska općina Očevlja, općinska geodetska uprava Vareš, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Posmatranjem geološke karte Bosne i Hercegovine uočava se da je ruda željeza razmještena u nekoliko zona u centralnom pojasu zemlje na potezu od Čajniča do Prijedora¹. U ovim rudnim oblastima registrirani su brojni lokaliteti većinom manjih rudišta željeza i šljacišta² koja su korišteni kroz vijekove. Najstarija prahistorijska nalazišta željeznih predmeta (starije željezno doba) u Bosni otkrivena su u tumulusima na Glasincu, u Starom Majdanu i u sojenicama u Dolini kod Gradiške, dok iz mlađeg željeznog doba postoji više otkrivenih predmeta u Donjoj Dolini, Ripču, kao i u predjelima oko rijeka Sane, Une i Japre. Sa druge strane, jedna

¹ Rudu željeza nalazimo na potezu Čajniče, Goražde, Foča, Prača pa dalje kroz centralnu Bosnu gdje su poznata rudišta oko Vareša, Fojnice, Radovan planine, Kreševa, Dusine, Novog Travnika, te dalje prema Sinjakovu kod Jajca i na sjeverozapadu oko Prijedora, Sane i Ljubije (Mehmed Ramović, Nalazišta ruda zlata, bakra, kalaja, željeza, srebra, olova, žive, antimona i arsena u SR BiH. Radovi sa simpozijuma rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka, Muzej Grada Zenice, Zenica, 1999, 11).

² Šljaka – talog, troska, kovačina, otpaci, nusprodukt kod metalurškog procesa taljenja, hladeći se šljaka stvara tvrde slitine mineralnih spojeva koji se primjenjuju u industriji cementa, poljoprivredi (kao gnojivo), u cestogradnji. (Bratoljub Klajić, Rječnik stranih riječi. Nakladni zavod MH, Zagreb, 2004, 1299). Šljacište je prostor gdje se pojavljuje šljaka.

od do sada otkrivenih najstarijih peći (duhaonica) namijenjena taljenju željezne rude i proizvodnji željeza pronađena je u Sanskom Mostu³ i datacijski pripada mlađem željeznom dobu⁴. Eksploatacija željezne rude i željeza tokom rimske dominacije uglavnom je vršena u sanskom području dok su željezne rude srednje Bosne (Kreševo, Fojnica, Vareš) manje korištene.

Kontinuitet eksploatacije i prerade željezne rude nastavio se i u kasnijim periodima historije da bi tokom srednjeg vijeka rudarstvo i metalurgija bile na visokoj cijeni. Proizvodnja i prerada ovog metala nije se razlikovala od proizvodnje u zapadnoj Evropi. Knjiga i škola za metalurgiju nije bilo sve do XVIII vijeka⁵, izuzev knjige *De re Metallica*⁶ Georgius-a Agricolae izdate 1555. godine.

Osmanlijska uprava u Bosni nije mijenjala zatečeno stanje u ovoj oblasti. Sulejman I Veličanstveni donosi 1530. godine rudarski zakon – Kanun Sas Sulejman kojim se štiti i omogućava mirni razvoj rudarstva i s njim povezanu preradu metala, te sprečava sukobe između rudara i valturka⁷. Međutim, vremenom tokom osmanlijskog perioda rudarstvo i metalurgija propadaju da bi se ove grane privrede ponovo na kratko oporavile u XVIII vijeku.

Dolaskom na vlast Austro-Ugarske monarhije u Bosnu i Hercegovinu 1878. godine, rudarima su oduzeta njihova dotadašnja prava (pravo na korištenje rudišta i šuma.) Industrijski način proizvodnje željeza i predmeta od ovog metala uništavaju stari način proizvodnje⁸. Međutim, interesantna je činjenica da je 1942. godine zabilježeno postojanje četiri majdana, a da ih je 1967. godine radilo sedam⁹.

Salih ef Muvekit navodi u svojoj istoriji Bosne da se željezo u vareškom kraju počelo eksploatirati u vrijeme sandžak-bega Jakub-paše¹⁰ (beg je na vlasti bio u period između 1492. do 1494. godine).

Selo Očevlje¹¹, rodno mjesto fra Filipa Lastrića¹² i Rafaela Rafe Barišića¹³ prvi put se pominje oko 1485. godine¹⁴. Poznato je po majdanima, odnosno

³ Franjo Fiala, Nekropola ravnih grobova kod Sanskog mosta u: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, IX, broj 2, Sarajevo, 1897, 281-307.

⁴ Duhaonica je datirana u V i IV vijek prije n.e.

⁵ Prve rudarske škole u svijetu osnovane su u Freibergu (Saska) 1766. godine, Ščavnici (Slovačka) 1770. godine i u Petrovgradu 1773. godine. (Nikola Gostiša, Dosadašnja istraživanja razvitka metalurške tehnologije u BiH. Radovi sa simpozijuma rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka, Muzej Grada Zenice, Zenica, 1999, 39)

⁶ U franjevačkom samostanu u Kreševu čuva se treće izdanje ove knjige (1657. godina). Radi se o rudarsko-metalurškom priručniku sastavljenom iz 12 svezaka. Iz nje su kreševski rudari i metalurzi crpili osnovna znanja o rudarstvu i preradi rude.

⁷ Valturci su oni koji kupuju rudu od rudara.

⁸ Tako je 1878. godine zabilježeno postojanje 187 majdana i duvaonica, da bi 1940. godine u Varešu postojala 3 samokova, u Očevlju 6 i Kreševu 2. (Nikola Gostiša, nav. dj., 1999, 40)

⁹ Nedžad Hadžidedić, Majdani ili samokovi u Očeviji u: Glasnik Zemaljskog muzeja, ns etnologija, sveska XXII, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo 1967, 179.

¹⁰ U selu Doboštica u blizini Vareša postojala je proizvodnja željeza u prvoj polovini XV vijeka. Prema legendi, jedan dio prvih stanovnika Vareša naselio se iz Dubošćice. Predaja kaže da je carski emin u Dubošćici bio prestorg, te da su ga zbog toga Dubošćani ubili. Nakon ovog događaja, jedan dio Dubošćana je ubijen, a drugi prognan. (Hamdija Kreševljaković, Vareš kao glavno središte gvozdene obrta u Bosni i Hercegovini do 1891. u: Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, Hrvatski zemaljski muzej, Sarajevo, 1942, 412)

¹¹ Pored ovog naziva koji se koristi u katastarskim knjigama, često je u upotrebi i naziv Očevije i Očevije.

¹² Franjevac, historičar i teološki pisac živio u periodu između 1700. i 1783. godine.

¹³ Biskup i pisac živio u periodu između 1797. i 1863. godine.

¹⁴ Ahmet Hadrović, Očevijski majdani juče, danas, sutra u: Naše starine, Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, b. XVIII-XIX, Sarajevo, 1989, 159.

kovačnicama¹⁵. Kreševljaković navodi da se u selu nije nikada kopala i topila ruda¹⁶, međutim na lokalitetu "Bukvica" postoji nekoliko starih rudarskih jama zaraslih u šumu, a Mijo Barkić, jedan od kovača 1989. godine navodi da se sjeća: "kako se neposredno uz majdane topila ruda koju su kopali u blizini njegove kuće"¹⁷.

Prilikom iskopavanja zemlje za temelje kuće Ilije Barkića na dubini od jednog metra naišlo se na sloj željezne šljake što predstavlja dokaz o postojanju topinice željezne rude (duvaonice)¹⁸.

Danas u selu Očevlju živi oko sedamdeset stanovnika, uglavnom starijih osoba i penzionera. Većina seljana nastavila je život u zemljama zapadne Evrope i Hrvatskoj.

Aktivna su tri majdana. Vlasništvo nad majdanom stiče se isključivo nasljednom linijom, te su oni danas u obiteljima Jozeljić, Gogić i Vijakčić¹⁹.

2. Opis dobra

Osnovni elementi majdana su: brana, vodojaža, visoki rezervoar (lađa), sistem žljebova (badnjevi), rotacione osovine sa kolima, te sama radionica majdana sa pojedinim radnim mjestima potrebnim za različite faze proizvodnje.

Branom se voda od regularnog korita rijeke Očevice skreće u blagi pad vodojaže. Napravljena je tako da u vodojažu pritiče uvijek ista količina vode neovisno o snazi toka Očevice²⁰.

Vodojaža je do tridesetih godina XX vijeka pravljena od drveta. Nakog tog perioda, zbog truljenja drveta i česte potrebe za zamjenom i opravkom dotrajalih dijelova ovog sistema, izvršena je zamjena savremenim materijalima - uglavnom betonom. Predstavlja vještački napravljen jarak ostvaren po izohipsi brda koji služi da primi i usmjeri određenu količinu pogonske, majdanske vode od brane do visokog rezervoara. U visokom rezervoaru (lađa) obezbjeđuje se stalna akumulacija vode. Rezervoar je djelimično napravljen od betona, a dijelom od drvenog sanduka koji je jednim krajem ukopan u brdo, a drugim oslonjen na drvene stupove. Žljebovi (badnjevi) su strmo postavljene cijevi, jednim krajem vezane na akumulaciju vode u visokom rezervoaru, a na drugom slobodno otvoreni. U njima se potencijalna energija u lađi pretvara u radnu, kinetičku: uslijed ubrzanja stečenog padom u kosini žlijeba, voda udara u pera kola izazivajući njegovu rotaciju skupa sa osovinom na koju je vezano. Do šezdesetih godina XX vijeka žljebovi su izrađivani od bukovog balvana, promjera 40 do 80 cm, ali se kasnije zamjenjuju čeličnim cijevima. Dotok vode u žljebove reguliše se posebnim zasunima, pomoću zglobno vezanih štapova (iz unutrašnjosti radionice) na principu poluge.

¹⁵ Termin majdan je arapskog porijekla i označava rudokop. Međutim, tokom osmanlijskog perioda udomaćila se ova riječ u narodu u značenju mjesta gdje se ruda vadi, ali i peći (duvaonica) u kojoj se ruda tali i radionica u kojoj je izrađivana željezna roba. Pored termina majdan, korišteni su i termini „viganj“ (vareški kraj) i „duganja“ (kreševski kraj) u smislu kovačnice, odnosno prostora u kojem se ručno izrađuju sitni željezni predmeti (Hamdija Kreševljaković, nav. dj., 1942, str. 424). Kako očevijski kovači svoje prostore za rad nazivaju majdanima, a sebe majdandžijama, tako se u ovom tekstu odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom koriste ova dva termina u smislu označavanja kovačnica i kovača.

¹⁶ Hamdija Kreševljaković, nav. dj., 1942, str. 423.

¹⁷ Ahmet Hadrović, nav. dj., 1989, 159.

¹⁸ Ahmet Hadrović, nav. dj., 1989, 162.

¹⁹ U odnosu na 1967. godinu majdanskim zanatom prestale su se baviti porodice Barkić i Jakić. (Nedžad Hadžidedić, nav. dj., 1967, 181)

²⁰ Rijeka Očevica ne presušuje tokom ljetnjih mjeseci, niti plavi područje tokom proljeća.

Rotacione osovine nose u vanjskom dijelu kola sa perima koja se pod mlazom vode okreću skupa sa osovinom. Tu je glavno, majdansko kolo, koje preko odgovarajuće osovine rotaciju pretvara u taktične pokrete velikog majdanskog čekića. Osovina je izrađena od bukovog balvana promjera 60 do 80 cm. Pored glavnog, tu je još jedno ili dvoje kola koja pokreću osu ventilatora (nekada mješine) i osu brusilice.

Majdanska radionica je zatvoren prostor u kojoj se odvija specifična obrada željeza. U prostoriji majdana su definirana radna mjesta na kojima se odvijaju različite vrste poslova.

Veliki majdanski čekić se taktično diže i spušta pred udarcima četiri pulca na glavnoj osovini rotacije. Učestalost udaraca čekića se regulira količinom vode koja se pušta u pogon. Sistem regulacije se sastoji od zasuna ili zastave na visokom rezervoaru, te dva zglobno vezana štapa. Potezanjem štapa, zasun se diže i voda iz rezervoara ulazi u žljeb.

Majdanskim čekićem se obavlja grubo raskivanje željeza. Sila kojom čekić udara kreće se od 1 do 30 KN (100-3000 Kp).

Grna ili ognjišta su mjesta gdje se željezo zagrijava do usijanja radi lakše obrade. Kao gorivo služi bukov drveni ugalj (ćumur²¹). Raspirivanje žara na grnu se postiže zračnom strujom koju proizvodi ventilator. U majdanu je jedno ili najčešće dva grna (veliko i malo za sitne predmete).

Drveni panjevi sa nakovnjima služe za fino raskivanje željezne robe. Ovakvih panjeva ima najčešće dva, uz svako grno po jedan.

Pored ovih radnih mjesta u majdanu postoje i posebni pultevi na kojima se obrađuju pojedini proizvodi, mjesta za rad sa velikim makazama koje služe za obrađivanje pločastih proizvoda, te radna mjesta za brusilice kojima se dotjeruje oštrica na poljoprivrednim alatkama²².

Danas su u upotrebi i alatke na struju, brusilice i bušilice, te aparati za varenje.

Svi proizvodi se izrađuju bez ikakve mjere, "odoka", ali zahvaljujući rutini i iskustvu majstora proizvodi su veoma slični prema obliku, težini i kvalitetu. Proizvodi se rade u fazama, a ne da se kontinuirano radi jedan proizvod. Na primjer, prilikom izrađivanja motike, motiku "prebace preko ruke" dvanaest puta.

Pored majdana grade se pomoćne drvene zgrade "kramovi". U njima se čuva ćumur i gotovi proizvodi. Međutim, danas stari tip "kramova" ima majdandžija Gogić i Vijakčić, dok je ovakav objekat zamijenjen modernijim u majdanu Jozeljića.

Predmet zaštite ove odluke su tri aktivne kovačnice obitelji Jozeljić, Gogić i Vijačkić. Upravo ovim redom kovačnice su sagrađene na rječici Očevici. Prva dva majdana locirana su na lijevoj obali rijeke, dok je treći sagrađen na desnoj.

Majdan Jozeljić

Vlasnik majdana je Jozeljić Mijo. Ima dva uposlana, sina i strica Antu koji je ujedno i glavni majstor u majdanu.

Pristup majdanu ostvaren je kolskom stazom koja se nalazi sa jugoistočne strane od cjeline majdana. U majdanu se nalaze nekoliko objekata od kojih su najznačajniji: radionica, kram te nekoliko skladišta i ostava. Na prostoru majdana su

²¹ Ćumur se proizvodi (kadi) prvenstveno od hrastovog drveta, a potom od bukovog ili ljeskovog drveta. Majdandžije su kupovali drvo, a ćumurdžije su ga kadile (E. Latal, Stari željezni majdani u okolini Ljubije u: Glasnik Zemaljskog muzeja, sv. 1 za prirodne nauke, god XLV, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo, 1933, 169). Prema riječima majdandžija Jozeljića, Brkića i Vijakčića danas je problem napraviti ćumur. U Očevlju stanuju još uvijek dva čovjeka (imaju preko 80 godina i više se ne bave ovim zanatom) koja su ranije kadila ćumur, ali njihov zanat nije niko naslijedio. Majdandžije danas najčešće za kađenje ćumura angažuju ćumurdžiju iz okoline Busovače.

²² Ahmet Hadrović, nav. dj., 1989, 160-162.

izgrađeni i objekti koji sa namjenom i proizvodnim procesom majdana nemaju direktne veze – mlin (vodenica) sa kamenim kolom, dva bazena za proizvodnju ribe i nadstrešnica sa gaterom. Preko potoka – južno od objekata nalaze se ostaci hidroelektrane koja je pedesetih godina XX stoljeća selo snabdijevala električnom energijom²³.

Radionica je jednostavan objekat pravougaone osnove, dimenzija oko 7x8,20 metara. Zidovi su izvedeni od savremenih materijala. Ulaz u objekat se nalazi sa istočne strane gdje se nalaze drvena vrata širine 80 cm. Pod objekta je deniveliran, radi zadovoljenja potreba proizvodnog procesa, tako da je jugozapadni dio niži za 50 cm od ostatka prostorije.

Objekat radionice pokriven je dvovodnim krovom sa limom kao krovim pokrivačem.

U majdanu postoje tri ognjišta od čega se dva zagrijavaju uz pomoć ćumura (veće i manje), a treće je peć na korišteno motorno ulje. Također, posjeduju veliki majdanski čekić, ali i čekić na struju kojeg su u proizvodnju uveli 1979. ili 1980. godine²⁴.

Sirovinu za proizvode kupuju na otpadima i stovarištima u Sarajevu i Zenici²⁵.

Svoje proizvode prodaju na pijacama u Visokom, Zenici, Kaknju, Olovu, Sokoci i u Dalmaciji. Navode da su prije rata koji je u Bosni i Hercegovini trajao u periodu između 1992. do 1995. godine izrađivali dosta alata za potrebe šumarstva, ali da je sada ta proizvodnja drastično opala. Gotove proizvode ostavljaju u skladištu pored majdana.

Majdan Gogić

Vlasnik majdana je Alojzije Gogić. U majdanu još radi njegov otac Mijo, te brat Štefan.

Pristup majdanu ostvaren je sa istočne strane. U majdanu se nalazi ukupno pet objekata: radionica, kram i tri skladišta. Jedan objekat se nalazi u vrlo lošem stanju²⁶.

Radionica ima pravougaonu osnovu dimenzija oko 6x7 metara. Ulaz u objekat se nalazi sa jugoistočne strane. Zatvara se jednostavnim drvenim vratima širine 80 cm. Pod objekta je deniveliran, tako da je istočni dio niži za 50 cm od ostatka prostorije. Objekat radionice zidan je šljakobetonskim blokovima i pokriven je dvovodnim krovom sa limom kao krovim pokrivačem.

Stari kram je pravougaone osnove dimenzija cca 4,5x2,2 metra. Zidovi krama su izvedeni od talpi koje su učepljene u drvene stubove koji se nalaze na krajevima i centralnom dijelu objekta. Ulaz u objekat se nalazi sa sjeverne strane. Objekat je pokriven dvovodnim krovom sa limom kao krovim pokrivačem.

Novi kram i ostava su objekti izrađeni od drvenih greda sa karakterističnim tesarskim vezom na uglu. Dimenzija su oko 4,5x2,5 metara. Novije su izrade. Pokriveni su dvovodnim krovom i limom kao krovim pokrivačem.

U cjelini se nalazi još jedan objekat – ostava, sličnih karakteristika kao i ostali objekti, pokriven dvovodnim krovom.

²³ Pojavom trošila električne energije – grijalica i kućanskih aparata ova centrala nije bila u mogućnosti zadovoljiti potrebe seljana, tako da je ubrzo prestala sa radom, a selo snabdjeveno električnom energijom dalekovodima.

²⁴ Prema riječima Mije Jozeljića u to vrijeme je voda rječice Očevice odvedena za vodovod u Vareš. Ovaj čekić ne mogu koristiti za proizvodnju sačeva i tepsija, već samo za deble komade koji se najčešće koriste u proizvodnji alata u šumarstvu.

²⁵ Hadžidedić navodi da su majdandžije 1967. godine, kada je on pisao članak o njima, uglavnom sirovinu nabavljali ljeti zbog lakšeg transporta (Nedžad Hadžidedić, nav. dj., 1967, 184). Ovo danas nije slučaj. Sirovinu nabavljaju tokom cijele godine, po potrebi.

²⁶ U ovom objektu se nalazila ostava za drveni ugalj.

U majdanu postoje dva ognjišta (veće i manje) koje zagrijavaju uz pomoć ćumura i jedan veliki majdanski čekić.

Sirovinu za proizvode kupuju na otpadima i stovarištima u Sarajevu i Zenici.

Svoje proizvode prodaju na pijacama Stup u Sarajevu i u Čapljini²⁷. Gotove proizvode ostavlja u majdanu.

Majdan Vijakčić

Do kraja devedesetih godina XX vijeka majdan su koristile dvije porodice, Vijakčić i Barkić. U međuvremenu, Barkići su odustali od bavljenja ovim zanatom, a majdan vodi Alojzije Vijakčić. U poslu mu pomaže sin, i to u smislu prodaje, odnosno odlazaka na pijace.

Pristup majdanu ostvaren je sa jugoistočne strane kolskom stazom koja se sa glavne ceste odvaja neposredno nakon mosta i pješačkim mostom dužine oko 3 m, a širine oko 0,90 m sjeverno od majdana. U majdanu se nalaze dva cijela objekta – radionica i kram, te ostaci trećeg objekta smještenog nizvodno. Najvjerovatnije je u pitanju bila ostava za gotove proizvode.

Radionica ima dimenzije oko 7x7 metara. U pitanju je jednostavan objekat kvadratične osnove, sa betonskim temeljnim zidovima i drvenom konstrukcijom zidova koju predstavljaju vertikalno pokovane drvene grede. Sa južne strane (gdje se nalazi kosina brda) vidljivi su ostaci ranijeg zida koji je bio urađen od kamena. Ostaci ranijeg zida također su vidljivi sa istočne i zapadne strane objekta. Ulaz u objekat se nalazi sa istočne strane. Zatvoren je jednostavnim drvenim vratima širine 80 cm. Na objektu postoje još jedna vrata orijentirana prema kolima (zapadna strana objekta) širine 60 cm iznad kojih se nalazi prozor širine 80, a visine 60 cm.

Pod objekta je deniveliran, tako da je sjeverozapadni dio niži za 50 cm od ostatka prostorije.

Objekat radionice pokriven je dvovodnim krovom sa limom kao krovnim pokrivačem. Lim je upotrijebljen i kao obloga vanjskih zidova objekta radi zaštite od prskanja vode.

Kram je pravougaone osnove dimenzija cca 8x4 metra. Namijenjen je kao skladište drvenog ćumura. Ulaz u objekat se nalazi sa zapadne strane – od radionice, kroz drvena vrata širine oko 70 cm. Sa istočne strane je uz objekat prigraden drveni wc. Konstrukciju objekta sačinjavaju drvene talpe debljine 4-5 cm sa karakterističnim vezom na uglu. Talpe su širine oko 30 cm i sa vanjske strane su nagorene zbog požara koji se na objektu desio prije nekoliko godina. Objekat je pokriven dvovodnim krovom sa salonitom kao krovnim pokrivačem. U potkrovlju se nalazi prostor za ostavu u koji se može pristupiti kroz drvena vrata.

U majdanu ima dva ognjišta (veće i manje) koje zagrijava uz pomoć ćumura i jedan veliki majdanski čekić.

Sirovinu za proizvode kupuju na otpadima i stovarištima u Zenici i Kiseljaku²⁸.

Svoje proizvode prodaju na pijacama u Kladnju, Živinicama i Vlasenici.

Majdan Vijakčića je zadnji u nizu sagrađenih i aktivnih majdana na rijeci Očevici. Kako majdandžija Gogić živi daleko od majdana kaže da mu više nije sigurno da proizvode ostavlja u majdanu, nego ono što napravi tog dana ponese kući gdje ima skladište.

²⁷ Braća se na prodajnom mjestu na pijaci u Čapljini smjenjuju svakih sedam dana.

²⁸ Alojzije Vijakčić navodi da materijal za izradu motika kupuje u Zenici, a materijal za izradu potkovicica u Kiseljaku.

Nedžad Hadžidedić prilikom posjete majdanima 1967. godine konstatira da je rad u njima organiziran tako da svaki pojedinac bude podjednako opterećen. Naime, ako je: „jedan od majstora (braće) ove sedmice radio oblikujući veće komade gvožđa pod velikim majdanskim čekićem (taj rad se smatra težim), onda on slijedeće sedmice odlazi na pazare sa proizvodima da bi se malo odmorio. Drugi preuzima njegov posao, a treći dorađuje, „oprema“, iskovane komade ili izrađuje sitnije proizvode ručno. Ako ima više od tri majstora u majdanu i zavisno od vrste proizvoda, proizvodni proces se dijeli u više radnih faza, a teče lančano, sa sedmičnim ili dnevnim smjenjivanjem majstora. U slučaju kad su u majdanu dva vlasnika [...] proizvodnja se drugačije organizuje zbog toga što u majdanu ima samo jedan majdanski čekić. I u ovom slučaju posao za svaku srodničku radnu grupu (nju sačinjavaju rođena braća), vodi najstariji sin, odnosno brat. Svaka srodnička radna grupa ima svoj alat, nakovanje i grna (ognjišta), kao i skladišta (kramove). Međutim, majdanski čekić je zajednički, osim željeznih dijelova uređaja: „oglavina“, „nakovanj“, „škripe“ koje se prilikom smjene radnih grupa skidaju i posebno su vlasništvo svake grupe. Svaka radna grupa radi sa majdanskim čekićem sedmicu dana, smjenjujući se u subotu u podne, kad druga grupa preuzima uređaje i stavlja svoje željezne dijelove. Unutar ovih srodničkih radnih grupa posao je već po tradiciji organiziran isto kao i u majdanima gdje postoji samo jedna srodnička radna grupa. Srodničke radne grupe broje obično 2 do 4 majstora. Ovakva organizacija poslovanja majdana, bazirana na srodničkim odnosima i međusobnom povjerenju, omogućuje veću proizvodnju u majdanima i prodaju proizvoda bez posrednika. U organizaciji i raspodjeli poslova vodi se računa i o tome da pojedini majstori mogu biti specijalisti u nekom dijelu proizvodnje ili izradi pojedinih proizvoda, i tada oni više rade na tim poslovima, ali ne dobivaju posebnu nagradu za to. U punoj radnoj sezoni, obično zimi, rad pojedinih grupa u majdanu naročito ako ima više majstora u grupi, organizira se po smjenama: jedan dio grupe radi od ponoći do 9 sati ujutro, kad se smjenjuju. Rad u majdanu može tako trajati i po 24 sata neprekidno. [...] Intenzitet proizvodnje nije jednak u svim godišnjim dobima. U kasnu jesen, a naročito u zimu, proizvodnja je najintenzivnija. Naprotiv, u proljeće i rano ljeto se najmanje proizvodi, a najviše se putuje sa proizvodima po pazarima, pa se desi da poneki majdan bude povremeno i na kraće vrijeme zatvoren”²⁹.

Gotovo četrdeset pet godina kasnije situacija u majdanima se promijenila. U majdanu danas radi najčešće jedna do dvije osobe oko osam sati dnevno. Treća, uposlena osoba, najčešće sin vlasnika majdana, proizvode prodaje na pijacama utvrđenim pijačnim danima. Intenzitet proizvodnje je sličan kao i ranije. Veća proizvodnja se bilježi tokom zimskih mjeseci³⁰, dok tokom proljeća i ljeta uglavnom svoj rad usmjeravaju na prodaju³¹. Ne rade nedjeljom i vjerskim praznikom.

Današnje proizvode očevijskih majdandžija moguće je prema namjeni podijeliti na sljedeće:

- proizvodi za obradu zemlje: motike i krampovi. Danas se proizvode tzv. motike bosanke (sprečke i zeničke), hercegovačke (šilja motika) i motike istočne Bosne (šilja motika)³²,

²⁹ Nedžad Hadžidedić, nav. dj., 1967, 183-184.

³⁰ Majdandžije razlog ovom navode da je hladnije pa je jednostavnije biti uz grno i raditi težak fizički posao, ali i zbog činjenice da je tokom proljeća i ljeta pojačana potražnja za njihovim proizvodima.

³¹ Mijo Gogić, na primjer, navodi da tokom ljetnjih mjeseci gotovo ne odlaze u majdan. Finalnu obradu proizvoda, oštrenje, brušenje, bušenje i slično obavljaju u radionici u blizini kuće. Druge majdandžije nemaju ovakvu praksu. Majdandžije Vijakčića i Jozeljčića smo prilikom naše posjete zatekli u majdanu.

³² Hadžidedić 1967. godine navodi da se u Očevlju proizvodi osam tipova motika u po dvije težine: *hercegovačka* (1 i 2 kg), *hercegovačka glavata motika* (1,5 i 2,5 kg), *dobojska* (0,7-0,9 i 0,9-1,2 kg),

- proizvodi za pripremanje hrane: komplet sačevi³³ i tepsije,
- proizvodi za potkivanje: potkove za konje i volove,
- ostalo: različiti klinovi za potrebe šumarija.

Pored ovih proizvoda, 1967. godine zabilježena je i proizvodnja raonika³⁴, krampi, trnokopa, ašova, lopata, motikica (roge), kazmi, busnjača (šire od trnokopa), crtala, tepsija, tava, kašika za cijeđenje sira, legena ili pršulja za mlijeko, legena za umivanje, kotlova, kosa, drljačkih klinova, većih klinova, klamfi, marvana (klini za vuču balvana), demira (rešetke za prozore), sadžaka, mašica, raznih čekića i svog alata za rad u majdanu³⁵.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Majdani u Očevlju su bili evidentirani od strane Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nema dostupnih podataka o konzervatorsko-restauratorskim radovima na majdanima u Očevlju.

5. Sadašnje stanje

Većina objekata majdana je u vrlo lošem stanju. Ovo se posebno odnosi na objekte koji su izrađeni od drveta. Problemi su najizraženiji na krovnoj konstrukciji gdje dolazi do prokišnjavanja, kao i na dijelovima drvene konstrukcije zidova (kod objekata koji su urađeni od talpi i greda) koja je u kontaktu sa zemljom, gdje je došlo do truljenja temeljne grede. Prepušteni sami sebi, uprkos evidentiranju majdana kao naslijeđa u ranijem periodu, vlasnici su ove probleme rješavali „ad hoc“ primjenjujući jeftine metode i savremene materijale. Na nekoliko objekata je za pokrivanje krova upotrijebljen lim sa buradi, dok su neki pokriveni salonitom. Također je lim sa buradi iskorišten za vanjsko oblaganje objekata.

Prema podacima koji su dobijeni od vlasnika majdana, finansijska sredstva za sanaciju od strane Federalnog ministarstva turizma i okoliša, dobio je vlasnik majdana Jozeljić koji je tim sredstvima pokrio krov. Tom prilikom upotrijebljen je čelični lim, koji je različit od pokrivača koji su primijenjeni na ostalim objektima, što pokazuje da nepostojanje projekta sanacije i održavanja majdana može dovesti u pitanje njihovu autentičnost.

III- ZAKLJUČAK

U skladu sa navedenim, a koristeći Kriterije za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, («Službeni glasnik BiH,» br. 33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku o proglašenju Historijskog područja – Kovačnice (majdani) u selu Očevlje u općini Vareš nacionalnim spomenikom.

visočka (0,6-0,8 i 0,8-1 kg), *tuzlanska* (0,5 i 0,7 kg), *zenička* (0,7 i 1 kg), *slavonska motika ogrtača* (za vinograd 2,0 i 2,5 kg) i *tuzlanska ili sprečka motika* (0,6 i 0,8 kg). (Nedžad Hadžidedić, nav.dj., 1967, 186)

³³ Komplet sač čini okrugla tepsija, sač (zvono, kovani poklopac), obruč i metalna lopatica za žar.

³⁴ *kostajnički raonik* (raonik „Ferhatović“ po ranijem fabričkom proizvođaču, 2,4 – 2,7 kg), *zenički raonik* (ili raonik „Verosta“ po ranijem fabričkom proizvođaču, 2 - 2,2 kg), *zvornički raonik* (iz dva dijela, oba teže 2,0 kg), *špicasti ili švapski raonik* (teži oko 2 kg). (Nedžad Hadžidedić, nav.dj., 1967,186)

³⁵ Nedžad Hadžidedić, nav.dj., 1967, 188.

Kriteriji na kojima je zasnovana odluka su:

A. Vremensko određenje

B. Historijska vrijednost

D. Čitljivost

- D. I. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim historijskim razdobljima,
- D. II. Svjedočanstvo o historijskim mijenama,
- D. IV. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru,
- D. V. Svjedočanstvo o tipičnom načinu života u određenom razdoblju.

E. Simbolička vrijednost

- E. III. Tradicionalna vrijednost,
- E. V. Značaj za identitet grupe ljudi.

G. Izvornost

- G. I. Oblik i dizajn,
- G. II. Materijal i sadržaj,
- G. III. Namjena i upotreba,
- G. IV. Tradicija i tehnike,

H. Jedinstvenost i reprezentativnost

- H. I. Jedinstven ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila,

I. Cjelovitost (cjeline, područja, zbirke)

- I. I. Fizička cjelovitost (kompaktnost),
- I. II. Homogenost,
- I. III. Zaokruženost (kompletnost),

U prilogu ove odluke je sljedeća dokumentacija:

Imovinsko-vlasnička dokumentacija:

- Kopija katastarskog plana, k.č. 28, k.o. Očevlje, br. plana 2, Razmjera 1:1000, izdata 20. 10. 2010. godine od strane Općinske geodetske uprave Vareš, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
- Kopija katastarskog plana, k.č. 19, k.o. Očevlje, Razmjera 1:1000, izdata 20. 10. 2010. godine od strane Općinske geodetske uprave Vareš, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
- Kopija katastarskog plana, k.č. 73, k.o. Očevlje, broj plana 2 i 3, Razmjera 1:1000, izdata 20. 10. 2010. godine od strane Općinske geodetske uprave Vareš, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
- Zemljišnoknjižni izvadak, zemljišna parcela br. 263, br. z.k. uložka 121, NAR i RZ broj 004468, politička općina Vareš, katastarska općina SP Očevlje, izdat 19. 10. 2010. godine od strane Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Visokom, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
- Zemljišnoknjižni izvadak, zemljišna parcela br. 259, br. z.k. uložka 213, NAR i RZ broj 004481, politička općina Vareš, katastarska općina SP Očevlje, izdat

19. 10. 2010. godine od strane Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Visokom, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
- Zemljišnoknjižni izvadak, zemljišna parcela br. 260, br. z.k. uložka 207, NAR i RZ broj 004482, politička općina Vareš, katastaraska općina SP Očevlje, izdat 19. 10. 2010. godine od strane Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Visokom, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
 - Zemljišnoknjižni izvadak, zemljišne parcele br. 95, 213/2, 94/1, 94/5, 94/6, br. z.k. uložka 280, NAR i RZ broj 004483, politička općina Vareš, katastaraska općina SP Očevlje, izdat 19. 10. 2010. godine od strane Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Visokom, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,

Fotodokumentacija:

- Fotografije postojećeg stanja Historijskog područja – kovačnica u selu Očevlju, općina Vareš, snimila 11.12. 2003. godine Slobodanka Nikolić (fotografirano digitalnim aparatom CANON PowerShot G3)
- fotografije postojećeg stanja Historijskog područja – majdana u selu Očevlju, općina Vareš, snimili su dana 21. 10. 2010. godine Tarik Jazvin i Aleksandra Bunčić (fotografirano digitalnim fotoaparatom CANON PowerShot SX 10 IS)
- fotografije postojećeg stanja Historijskog područja – majdana u selu Očevlju, općina Vareš, snimili su dana 19. 08. 2011. godine Slobodanka Nikolić i Mirzah Fočo (fotografirano digitalnim fotoaparatom CANON EOS D-60)

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja Historijskog područja naslijeđa – Kovačnice (majdani) u selu Očevlje u općini Vareš, korištena je sljedeća literatura:

Fiala, Franjo. Nekropola ravnih grobova kod Sanskog mosta u: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, IX, br. 2, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo, 1897, 281-307.

Latal, E. Stari željezni majdani u okolini Ljubije u: Glasnik Zemaljskog muzeja, XLV, sv. 1 za prirodne nauke, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo, 1933, 165-180.

Kreševljaković, Hamdija. Vareš kao glavno središte gvozdenog obrta u Bosni i Hercegovini do 1891. U: Glasnik hrvatskog zemaljskog muzeja u Sarajevu, godina 1942, Sarajevo, 1943, 409-460.

Hadžidedić, Nedžad. Majdani ili samokovi u Očeviji u: Glasnik Zemaljskog muzeja, Etnologija (nova serija), sveska XXII, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo, 1967, 177-195.

Karamehmedović, A. Muhamed. Umjetnička obrada metala. Biblioteka Kulturno naslijeđe, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980.

Hadrović, Ahmet. Očevijski majdani juče, danas, sutra u: Naše starine, Sarajevo: Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, XVIII – XIX, 1989, 159-167.

Kličić, Josip. Kratak historijat razvoja rudnika i željezare Vareš u: Radovi simpozijuma rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka, Muzej grada Zenice, Zenica, 1999, 437- 453.

Ramović, Mehmed. Nalazišta ruda zlata, bakra, kalaja, željeza, srebra, olova, žive, antimona i arsena u SR BiH u: Radovi simpozijuma rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka, Muzej Grada Zenice, Zenica, 1999, 9-20.

Gostiša, Nikola. Dosadašnja istraživanja razvitka metalurške tehnologije u BiH u: Radovi sa simpozijuma rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka, Muzej Grada Zenice, Zenica, 1999, 21-44.

Klajić, Bratoljub. Rječnik stranih riječi. Nakladni zavod MH, Zagreb, 2004.